

ДЕРЖАВОТВОРЧА КОНЦЕПЦІЯ ЕПИСКОПА ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА

З проголошенням незалежності Української держави у науковців з'явилася можливість об'єктивного підходу до окремих суперечливих сторінок вітчизняної історії, які за радянських часів з відомих причин перекручувались чи замовчувались. Певний інтерес у цьому плані представляють наукові розвідки про місце й роль Греко-Католицької церкви та її ієрархів у державотворчому русі. Серед них чи не найсуперечливішою постаттю вважається особа станіславівського єпископа-ординарія Григорія Хомишина, який понад сорок років очолював вищезгадану єпархію. Радянська історіографія зображала владика як польського прислужника, профашиста, антикомуніста, реакціонера. На даний момент існує думка про Г.Хомишина як католицького фанатика-ортодокса пропольської орієнтації. При цьому фактично не береться до уваги, що єпископ Григорій мав цілком свідомі погляди щодо творення Української держави, що глибоко переймався долею власного народу спочатку в складі Австрії, а згодом Польщі, що по-своєму вбачав вихід зі складної суспільно-політичної ситуації, яка склалася.

Єпископ ставив перед собою питання – чому український народ єдиний в Європі не має своєї держави? І більше того, чому українці втратили те, що в них було до визвольних змагань періоду Першої світової війни? На думку Григорія Хомишина, відповідь треба шукати не в “потусторонніх чинниках” та звинувачувати у всьому закордонні держави – відповідь у самих українцях, бо головне лихо їх є анархія. Священнослужитель писав: “Хотя й не бракувало в нас великих і талановитих мужів, хотя й наш нарід обдарений такими гарними прикметами, та головне його лихо – анархія не давало йому закріпити своєї держави, однаково в часах княжих козацьких і наших. Безчисленні вороги нашого народу видихалися і миналися, але той оден його ворог – анархія все оставав” [6, с.6].

Українське суспільство за Хомишиним хворе на “гемофілію” – зіпсуто кров, у духовному, а не тілесному розумінні цього слова [1, арк.60]. Якраз звідси духовна анемія українців, що викликала в свою чергу недостачу застосування в житті віри і етики, якраз звідси вийшов атеїзм. Саме цими обставинами єпископ Григорій пов'язує швидке проникнення в українське суспільство москвофільства, радикалізму, націоналізму.

“Мене з жахом переймає нинішня ситуація – бруди лиються зі всіх боків і дуже я побоююсь, щоби нарід руський не пропав в тім багні...” [5, арк.22], – писав владика ще в 1908 році в листі до Олександра Барвінського.

Щоб побороти ці деструктивні, згубні течії, потрібно дійти до висновку, що єдиною запорукою культурного поступу українців є “ухристиянення суспільности” під проводом католицької церкви, яка за Хомишиним є наднаціональною церквою.

“Чи Ви пане Меценасе думаете, що ми є нація, або що будемо нацією? ... Після мого враження, якого я набрав з майже тридцятидвохлітнього єпископства – ми згутвіле дерево, котре неспосібне ані на опал, ані на матеріал, хіба на погній. Нас може відродити тільки Христова сила з католицькою церквою...” [1, арк.35], – писав єпископ до іншого відомого культурного та політичного діяча Осипа Назарука.

Під час Першої світової війни – 25 березня 1916 року, передчуваючи в скорому майбутньому об'єднання українців Австро-Угорщини і Російської імперії, єпископ Григорій видає розпорядження запровадити григоріанський календар замість юліанського [7, с.5]. Г.Хомишин мотивує це тим, що юліанський календар – суто російський, і якщо українці не мають нічого спільного з Російською державою, то їй необхідно порвати з російським календарем [8, с.19]. Введення григоріанського календаря, з задумом Г.Хомишина, крім того, повинно привести до зменшення серед українського народу ідей соціалізму, селярбїзму, релігійної індіферентності.

“У нас пропаганда русофільська мала подвійну тенденцію – з одної сторони відорвати нас від австрійської держави і прилучити до Росії під зглядом національним і політичним, а з другої сторони під зглядом віри відірватися від католицької церкви, а накинути російське правослявіє...” [7, с.18].

На думку Г.Хомишина, народ і держава будуються і культурно розвиваються не фантазіями, а невпинною, повною жертви цілого народу працею. А знання, розуміння і здійснення цієї ідеї жертви повинно дати духовенство. Жонатє ж духовенство це не може дати, оскільки є поділ у священників між жінкою і Христом. Виходячи з цього, у 1920 році в Станіславівській єпархії вводиться целібат [9, с.95].

У 1931 році з'являється пастирський лист Григорія Хомишина “Про Візантійство”, в якому владика фактично обґрунтовує свої кроки, пов'язані з введенням целібату та григоріанського календаря. Єпископ вважає, що великим лихом є те, що українці прийняли віру зі Сходу, а не із Заходу, що українці зросли в атмосфері не Риму, а Візантії. Сама візантійська держава упала, але “візантійський дух” не загинув, а перейшов до Росії, де в більшовизмі досягнув найвищого розквіту, спричинивши розклад духовного життя цілого регіону та багатьох народів. Церква замість того, щоб бути рушієм суспільства, провідною силою в державі, навпаки, стала “рабинею світської влади”. Створився цезаро-

папізм [10, с.9]. Тому єпископ Григорій Хомишин вважає, що українці повинні “більше хилитися до Заходу, ніж до Сходу”, тим більше, що мова, психіка, культура українців відмінні від росіян. Звідси необхідно відходити від східного обряду, бо цей обряд є російським.

Але одночасно українці повинні “зрефлексуватися”, зрозуміти, де криється причина їхніх невдач, а не “знаходитись на становищі негачії, національної гарячки, демагогії” [6, с.7]. Перш за все, доцільно правильно усвідомити, що таке справжнє визволення. На думку Г.Хомишина, визволення складається з двох етапів: “негативного” – боротьба з неволею, та “позитивного”, тобто утримання здобутої волі. Українцям властиво ж звертати увагу тільки на перший етап, хоча саме другий є головнішим. Основна суть другого етапу – це підготовка самих українців до майбутнього визволення. Ієрарх писав: “Щоб ми були приготовані на ту хвилину, коли годинник історії виб’є годину народження нашої держави. Горе нам, коли нас заскочить неприготованих, бо станеться з нами ще щось гіршого як сталося при кінці світової війни” [6, с.31].

Сам другий, “позитивний” етап, мусить рухатись у двох напрямках: моральнім і матеріальнім, серед яких пріоритетнішим є перший. Оскільки, якщо не буде моральних основ, то і “найбільш матеріальні засоби” ніколи не принесуть нації визволення. Найкращу ж моральну підготовку дає саме Католицька церква. Наочним прикладом є Галичина, де переважає католицька віра, яка готова, на думку Г.Хомишина, до самоуправи більше ніж Велика Україна [20].

Єпископ Хомишин дотримується думки, що три чинники свідчать про могутність і відіграють важливу роль в житті народу: сила мілітарна, фінансова і духовна. Якщо українці з об’єктивних причин не мають на даному етапі мілітарної та фінансової сили, то духовну силу вони можуть і повинні досягнути [6, с.22]. Для цього необхідно закладати нові інституції, парохіяльні бібліотеки, різноманітні установи на засадах католицької ідеології, молодіжні товариства. Для прикладу, за розпорядженням Григорія Хомишина в 1928 році було створено українське католицьке товариство для молоді “Єдність”, метою якого було посилити між молодими людьми віру, моральність, любов до українського народу і Батьківщини [17, с.13].

Єпископ Григорій помагає розвиватися культурно-просвітнім товариствам “Просвіта”, “Рідна школа”, будучи одночасно головою останньої у Станиславові [12, с.136]. Владика Хомишин вважає, що ці найпопулярніші українські культурні товариства надзвичайно потрібні для нації, але вказує, що поступово ці установи стають на хибний шлях, бо являють собою “гнізда радикалізму”, морального розкладу, навіть селярбізму і більшовизму [9, с.19]. Зрештою, 18 січня 1930 року Хоми-

шин звертається з листом до Головної управи “Просвіти” з вимогою припинити деструктивну роботу. Але не отримавши відповіді та не відчувши змін у діяльності як “Просвіти”, так і “Рідної школи”, яку вважає суто католицькою установою, бо утримується духовенством, фактично пориває з ними [16, с.7].

І якщо митрополит Андрей Шептицький вважав за потрібне боротися з різного роду ворожими церкви силами безпосередньо в товариствах “Просвіта”, “Рідна школа”, “Союз українок”, то Г.Хомишин йде іншим шляхом – створює нові просвітницькі товариства, підпорядковані церкві [14, с.122]. Так в 1934 році виникає мережа культурно-просвітницьких товариств “Скала”, головним завданням яких було заснування читалень і бібліотек при парохіях, а також поширення Католицької Акції. Однак між “Скалою” та “Просвітою” існують постійні суперечності, про що пише сам єпископ Хомишин у листі до Осипа Назарука: “...католицьку організацію “Скала” ніхто так безпощадно і неетично не поборює, як “Просвіта” [1, арк.53].

Щоб досягнути вагомих результатів у державотворенні, необхідно згідно з концепцією Хомишина зрозуміти, що таке “правдива політика” і чим вона відрізняється від “національної гарячки” та нетерпимості.

“Треба зайнятися правдивою політикою, яка не є широкою губою і сильною гортанкою до демагогічного крику, ані скорими ногами до агітації. Правдива політика це велика мудрість всестороння і розумна орієнтація, панування розуму і розваги. Відтак розсудна і реальна політика вимагає, щоб забезпечувати також повну лояльність до держави, в котрій тепер знаходимося” [6, с.26]. Політика лояльності і витримки, за Хомишиним, зовсім не означає зрікатися надії на суверенну державу, бо народ, який зрікається цього, сам себе заперечує. Але, з іншого боку, не можна будувати державу без відповідної підготовки.

“Мудра і реальна політика не руководиться фантазією будучности, але робить те, що наказує конечність, що можна тепер, в даних умовах зробити, і на що дозволяють теперішні конечні обставини” [6, с.31]. Тим самим, за задумом єпископа, українці якраз будуть підготовлені на ту хвилину, коли політичні обставини дозволять поборотися за свою державу. Єпископ Хомишин говорить: “Уявім собі, що одного дня зненавиджені українцям поляки від нас забираються і нас самих лишають. За кілька годин приходять з-за Збруча хмари більшовиків, які замкнуть наші церкви і обернуть на доми забави або розпусти, духовенство і інтелігенцію по часті вистріляють, по часті вишлють на Соловецькі острови, а сам нарід згноблять...” [6, с.28].

Владика визнає, що поляки ставляться до українців як до другого-рядного народу, що шовіністичні чинники польського суспільства

хочуть знищити українців, що супроти українців не виконується жодних міжнародних зобов'язань [9, с.161]. Але при тому вважає, що реакція українців на таке відношення з боку Польщі повинна бути правильною. Українці ж реагують двоюко: або взагалі опускають руки, зрікаючись при цьому “життєвого розвою”, або вибирають крайньоправий спосіб боротьби – терор. Хомишин рішуче відкидає ці два методи, вважаючи їх такими, які тільки дають підставу полякам розвивати та поновлювати репресії. Владика в цілому розуміє націоналістів і не дивується, що за таких несприятливих для українського народу обставин застосовуються саботажі, виникають таємні організації, але все ж вважає, що їхня тактика є хибною. За Хомишиним якщо і діяльність таємних організацій здійснюється в ім'я патріотизму і національної ідеї – все одно ця діяльність є шкідливою, бо керується аморальними та грішними вчинками [6, с.9]. А коли навіть і завдяки боротьбі крайньоправих сил і появиться незалежна Україна, то ця держава, на думку Григорія Хомишина, не зможе повноцінно розвиватися, бо утвориться “анархічно-конспіративний систем”, який буде проводити руйнівну політику і проти своєї власної держави. “Коли ввійде в звичай, що злочин сповнений в ім'я народу, чи для народу і для своєї держави добрий і дозволений, тоді затреться розуміння і почуття правдивої чесноти і правдивої моральності..., тоді в такім народі чи державі будуть сповнятися злочини і проти своїх..., і тоді злочини будуть уходити за героїство, бо вони будуть сповнятися в ім'я України і для України” [11].

Націоналізм слід відкинути ще й тому, що за своїм складом він є ксенофобським, деструктивним, бо виступає проти корінних громадян тільки тому, що вони є не українцями. В такому разі ніколи не буде побудовано консолідованої держави.

Безумовно, подібні погляди українського єпископа, які владика активно поширював через пресу, не могли не викликати спротиву та відповідної реакції націоналістичного табору. Є всі підстави вважати, що на Хомишина готувався замах українськими націоналістами. Це можна твердити, виходячи з листа єпископа Григорія до митрополита Шептицького, датованого другим травня 1932 року, в якому владика наводить факти, що свідчать про ймовірний терористичний акт, та дорікає графу Андрею в надто лояльному ставленні до екстремістів [2, арк.44].

Згідно з принципами Г.Хомишина, націоналізм повинен мати право на існування, але тут йдеться про “здоровий націоналізм”. А “здоровий націоналізм” – це творення інституцій з метою загального добра обнови українського народу. Тому єпископ ініціює виникнення великої мережі таких організацій: було організоване Товариство допомоги інвалідам УГА, яке існувало фактично на кошти від Богослужень, організо-

увувались різноманітні фонди, як, наприклад, “Сироти і католицьке виховання молодіжи” (СКВМ), кошти від якого йшли на будинки сиріт, захоронки в Княгинині, Бельведері, Майзлях та інших куточках Станиславова [15, с.15]. Причому ініціативна діяльність владики Хомишина не завжди знаходила розуміння та підтримку з боку польської влади, тому багато задумів та проектів єпископа лишилися нереалізованими.

Г.Хомишин має намір у чомусь наслідувати польські католицькі консервативні організації типу “Правиці народової”, акцентуючи увагу на їх позитивних рисах:

1. Універсалізмі, а не вузькому ексклюзивному партикуляризмі;
2. Ідейності, а не тимчасових комбінаціях і кон'юнктурах;
3. Оперті на “Божий авторитет” [9, с.182].

Так, 4 серпня 1925 року за сприяння єпископа Хомишина виникає Українська християнська організація (УХО), яка поставила собі за мету згуртувати християн-католиків українського народу, незважаючи на їх стан, партійну приналежність, і стежити, щоб політичні партії у своїй практичній діяльності виступали згідно із засадами католицької ідеології [13, с.2]. Разом з тим УХО, як аполітичне за своєю природою об'єднання, прагне співпрацювати з тими національними установами та політичними партіями, які не розірвали з християнським світоглядом. Сьомого січня 1926 року вийшов перший номер часопису “Нова зоря”, що став періодичним органом УХО, покровителем якого був Григорій Хомишин.

Але, як засвідчили наступні події, жодна з політичних партій, в тому числі й УНДО, яку на перших порах, в значній мірі, підтримувало духовенство, не виправдала сподівань проводу УХО. Тому 24 вересня 1930 року виникає Українська католицька народна партія (УКНП), яка з 1932 року носить назву Українська народна обнова. УКНП, неформальним лідером якої знову ж стає єпископ Хомишин, ставить собі за мету оновити український народ на ґрунті католицької віри і етики, бо тільки в такому разі можливий культурний розвиток нації. Без подібного “морального оздоровлення”, вважав Хомишин, неможливе досягнення в майбутньому державності України [9, с.176]. УКНП (УНО) була покликана підготувати основу, фундамент майбутньої державності, тому не ставила перед собою на початковому етапі завдання домагатися незалежності України, а лише широкої національно-територіальної автономії [18].

Але 3 листопада 1932 року голова Української Парламентської Репрезентації в польському парламенті і голова УНДО Дмитро Левицький виголосив промову, за якою очолювана ним партія змінює свою політичну платформу, та відтепер домагатиметься, щоб Польща виконала свої зобов'язання міжнародного характеру у вигляді територіальної автономії [19]. За таких обставин політична програма УНДО стає

фактично тотожною програмі УНО. Тому, враховуючи слабкість та нечисленність організації Григорія Хомишина, яка не спромоглася організувати жодного партійного осередка поза Станиславом [3, арк.30], подальше прогресивне існування УНО стає проблематичним. Тим більше, що великою популярністю в Галичині серед організацій клерикального типу користується Український католицький союз, який перебував під патронатом Андрея Шептицького.

Владика ж Хомишин, розчарувавшись у політиці українських культурно-просвітницьких товариств, видає 30 серпня 1937 року розпорядження про заборону належати священикам до світських товариств і установ на території свого єпископства [21]. Він не підтримує так зване "пресове порозуміння" між українськими друкованими органами, що репрезентували відповідно різні політичні сили. Хоча це "пресове порозуміння", судячи з підписаної декларації часописами "Діло", "Громадський голос", "Мета", "Нова зоря", "Правда" та іншими органами, ставило собі за мету через взаємостерпимість, співпрацю, "виважену полеміку", обмін інформацією сконсолідувати українську націю, відкинувши при цьому розбіжності ідеологічного та політичного характеру [4, арк.121]. Григорій Хомишин забороняє представникам "Нової зорі", "Правди" брати участь у цій акції і тим самим ще більше абстрагується від суспільно-політичного життя.

Єпископ зневірюється в українців як нації, яка не спроможна до державотворення, докоряючи їм у тому, що вони не хочуть духовно оновлюватись, тому "страждають на духовну сліпоту" та певного роду "розумове збочення", а через те приречені на загибель. "Дуже гірко писати мені мої спомини. Маю враження, що пишу некролог над гробом мого народу... Не знаю, чи міг би даліше продовжувати. А ні поляки, а ні польський клир, але ми сами валимо і розвалимо нашу церкву, так само як розвалили нашу державу..." [1, арк.3].

Таким чином, єпископ Григорій Хомишин мав свої погляди щодо становлення української держави та сконструював свою самобутню державотворчу концепцію. Але через об'єктивні й суб'єктивні причини її не вдалося реалізувати.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). - Ф 359, оп.1, спр.332.
2. ЦДІА України у Львові. – Ф 359, оп.1, спр.331.
3. ЦДІА України у Львові. Ф.359, оп.1, спр.208.
4. ЦДІА України у Львові. Ф.359, оп.1, спр.209.
5. Центральна наукова бібліотека ім. В.Стефаника Відділ рукописів. Ф.11, од. зб. 2665, п.160.
6. Хомишин Г. Пастирський лист "Про політичне положення українського народу в польській державі". – Львів, 1931.

7. Хомишин Г. Послання пастирське "О подвигах за добрі і святі справи". – Станіслав, 1916.
8. Хомишин Г. Послання пастирське "О післанництві українського народу в католицькій церкві". – Станіслав, 1916.
9. Хомишин Г. Українська проблема. – Станіслав, 1933.
10. Хомишин Г. Пастирський лист "Про Візантійство". – Станіслав, 1931.
11. Хомишин Г. Пастирський лист "Про грозу духової руїни" // *Нова зоря*. – 1933. – Ч.28 (23 квітня).
12. Шематизм Івано-Франківської єпархії. – Івано-Франківськ, 1995.
13. Наші вісті: Інформаційне письмо УХО. – Львів, 1925. – Ч.1.
14. Перевезій В. Українська греко-католицька церква у східногалицькому суспільстві 20-30 рр. ХХ ст. // *Розбудова держави*. – 1998. – №11, 12.
15. Вісник Станіславівської єпархії. – 1927. – Ч.1, 2, 3.
16. О світських українських установах // *Вісник Станіславівської єпархії*. – 1931. – Ч.1, 2, 3.
17. Статут українського католицького товариства молодіжі "Єдність" // *Вісник Станіславівської єпархії*. – 1928. – Ч.1, 2, 3.
18. Комунікат УНО (УКНП) // *Нова зоря*. – 1932. – Ч.37 (22 грудня).
19. Перелім в українській політиці // *Нова зоря*. – 1932. – Ч.87 (13 листопада).
20. В шістнадцяті роковини // *Нова Зоря*. – 1934. – Ч.81 (25 жовтня).
21. Про діяльність священика в світських товариствах і установах // *Нова зоря*. – 1937. – Ч.84 (4 листопада).

Egreshiy O.

THE STATE FORMATION CONCEPT OF BISHOP HRYGORIY KHOMYSHYN

This article deals with social-political activity of Hrygoriy Khomyshyn. Khomyshyn had an original point of view on the problem of state formation. According to Khomyshyn's concept the principal role in state formation belongs to Greek Catholic church. In the bishop's opinion only the church is able to consolidate the Ukrainians spiritually and to overcome the characteristic of anarchy of the nation. But Hrygoriy Khomyshyn's ideas were not accepted by East Galician society.

Р.В. Кобильник

СТАВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ДО ПАЦИФІКАЦІЇ 1930 р.

Тенденції, які намітилися в польсько-українських відносинах на початку 30-х років ХХ ст., вказували на зростання напруженої ситуації. Нездатність уряду і проурядових фракцій виробити конкретну програму вирішення українського питання посилила шовіністичні настрої серед польського суспільства і зміцнила вплив правочентристських партій, особливо на західноукраїнських землях. Помітних змін зазнав український національний рух. Значно зросла роль Організації Українських націоналістів (ОУН), яка заявила про насильницькі методи ведення боротьби проти польського панування.